

บทที่ 1

แนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ศึกษาการเมืองระหว่างประเทศ ในแอฟริกาโดยสังเขป

ประเมินผลก่อนการเรียนบทที่ 1

ท่านมีความรู้เรื่องต่อไปนี้หรือไม่

1. แนวคิดและทฤษฎีจักรวรรดินิยม
2. แนวคิดเกี่ยวกับประเทศศูนย์กลาง-บริวาร และทฤษฎีการพึ่งพิง
3. ทฤษฎีระบบโลก
4. ทฤษฎีการพึ่งพาอาศัยกันและกัน

เค้าโครงเรื่อง

1. ทฤษฎีที่ใช้ศึกษาการเมืองระหว่างประเทศในแอฟริกา
 - 1.1 แนวคิดและทฤษฎีจักรวรรดินิยม (Imperialism)
 - 1.2 แนวคิดเกี่ยวกับประเทศศูนย์กลาง-บริวาร (Center-periphery) และทฤษฎีการพึ่งพิง (Dependency)
 - 1.3 ทฤษฎีระบบโลก (World-System)
 - 1.4 ทฤษฎีการพึ่งพาอาศัยกันและกัน (Interdependence)

สาระสำคัญ

1. แนวคิดและทฤษฎีจักรวรรดินิยมเริ่มพัฒนาขึ้นตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ 20 โดยนักเศรษฐศาสตร์การเมืองชาวอังกฤษ ซึ่งในห้วงเวลานี้ทฤษฎีจักรวรรดินิยมมุ่งอธิบายสาเหตุของการดำเนินนโยบายจักรวรรดินิยม ซึ่งได้แก่ความพยายามที่จะครอบงำเศรษฐกิจการเมือง สังคมในดินแดนอาณานิคมของมหาอำนาจยุโรป หรือที่เรียกว่าเป็นการศึกษา “จักรวรรดินิยมแนวดั้งเดิม” ต่อมาเมื่อสภาพแวดล้อมทางการเมืองระหว่างประเทศเปลี่ยนไปในห้วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ประเทศอาณานิคมส่วนใหญ่ได้รับเอกราชและได้เข้าเป็นสมาชิกส่วนใหญ่ของสหประชาชาติ จึงได้มีการศึกษาสาเหตุของความด้อยพัฒนาของอดีตประเทศอาณานิคมมากขึ้น ซึ่งเป็นที่มาของการศึกษา “จักรวรรดินิยมแนวใหม่” ที่พยายามจะชี้ให้เห็นถึงสัมพันธภาพทางเศรษฐกิจที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างประเทศพัฒนาแล้วและประเทศด้อยพัฒนาว่าเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดสภาพด้อยพัฒนาในโลกที่สาม

2. แนวคิดเกี่ยวกับประเทศศูนย์กลาง-บริวาร และทฤษฎีการพึ่งพิง (เริ่มพัฒนาตั้งแต่ทศวรรษที่ 1960) เป็นแนวคิดและทฤษฎีที่พยายามอธิบายสาเหตุสำคัญของความด้อยพัฒนาของประเทศกำลังพัฒนาหรือประเทศโลกที่สามโดยกลุ่มนีโอมาร์กซิสต์ (Neo-Marxists) หรือนักวิชาการด้านเศรษฐศาสตร์การเมืองของละตินอเมริกาที่เห็นพ้องกันว่าสภาพด้อยพัฒนาของประเทศโลกที่สามเกิดจาก (1) สัมพันธภาพทางเศรษฐกิจที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างประเทศพัฒนาแล้วและประเทศด้อยพัฒนา และ (2) ความด้อยพัฒนาในโลกที่สามนั้นมีใช้สภาพที่มีมาแต่เดิม หากถูกกำหนดโดยสัมพันธภาพทางเศรษฐกิจดังกล่าว หรือเป็นการกำหนดจากประเทศพัฒนาแล้ว อย่างไรก็ตาม ได้มีนักวิชาการในสำนักพึ่งพิงบางท่านได้ให้แนววิเคราะห์เพิ่มเติมว่าความสัมพันธ์ด้านเศรษฐกิจระหว่างประเทศร่ำรวยและประเทศยากจนดังกล่าว มีลักษณะของการพึ่งพาอาศัยระหว่างกันด้วย ขึ้นอยู่กับว่ารัฐบาลในประเทศโลกที่สามและกลุ่มผลประโยชน์ในประเทศนั้นๆ จะรู้จักการเจรจาต่อรองเพื่อผลประโยชน์ของประเทศตนอย่างไรหรือไม่

3. ทฤษฎีระบบโลกเริ่มพัฒนาในห้วงทศวรรษที่ 1970 เป็นความพยายามของนักสังคมศาสตร์ชาวอเมริกันที่ได้อธิบายประวัติศาสตร์ทุนนิยมโลกตั้งแต่ศตวรรษที่ 16

เป็นต้นมา ซึ่งจะช่วยให้เกิดความเข้าใจแนวคิดการพึ่งพิงได้ดีขึ้นโดยกล่าวว่าโครงสร้างระบบเศรษฐกิจโลกประกอบด้วยประเทศศูนย์กลางหรือแกน(core) ประเทศขอบนอก(periphery) และประเทศกึ่งขอบนอก (semi-periphery) เมื่อประเทศเหล่านี้มีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจโดยผ่านกลไกตลาดจะทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนสินค้าที่ไม่เท่าเทียมกัน อันนำไปสู่พัฒนาการทางเศรษฐกิจการเมืองที่ต่างกันของรัฐดังกล่าว

4. แนวคิดและทฤษฎีการพึ่งพาอาศัยกันและกัน เป็นแนวคิดที่เสนอโดยนักรัฐศาสตร์ชาวอเมริกันที่อธิบายลักษณะของการเมืองระหว่างประเทศในศตวรรษที่ 20 ว่ามีการพึ่งพาอาศัยกันในทางเศรษฐกิจอย่างสลับซับซ้อนจนทำให้เกิดช่องทางการติดต่อกันหลายช่องทางกับเห็นว่าประเด็นปัญหาด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในยุคศตวรรษที่ 20 นี้ประกอบด้วยหลากหลายประเด็นจนยากจะจัดลำดับความสำคัญ (hierarchy) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในโลกยุคนี้ประเด็นปัญหาความมั่นคงหรือการทหารจะลดลำดับความสำคัญลงไป นอกจากนี้โลกยังมีแนวโน้มจะพึ่งพาอาศัยกันมากยิ่งขึ้นต่อไปแต่เป็นความร่วมมือกันในเชิงแข่งขัน

จุดประสงค์ของการเรียนรู้

หลังจากอ่านจบบทที่ 1 แล้ว นักศึกษาสามารถ

1. อธิบายแนวคิดและทฤษฎีที่ได้ศึกษาทั้งหมดได้
2. เปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างทฤษฎีดังกล่าวได้ถูกต้อง
3. สามารถนำทฤษฎีที่ศึกษาไปประยุกต์ใช้ในการอธิบายการเมืองระหว่าง

ประเทศในแอฟริกาอย่างสอดคล้องกับสถานการณ์และห้วงเวลา รวมทั้งสามารถอธิบายวิวัฒนาการเกี่ยวเนื่องของทฤษฎีที่ศึกษาได้ถูกต้อง

บทนำ

วิธีการหนึ่งที่จะเข้าใจแอฟริกาได้ชัดเจนคือการศึกษาการเมืองระหว่างประเทศ หรือความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของแอฟริกา เพราะลักษณะหรือรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างแอฟริกากับนานาชาติในอดีตมีส่วนกำหนดสภาพสังคม เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง รวมทั้งวัฒนธรรมของแอฟริกาในปัจจุบันอยู่ไม่น้อย กล่าวคือ รูปแบบความสัมพันธ์ดังกล่าวได้ส่งผลให้ประเทศแอฟริกาส่วนใหญ่ยังอยู่ในสภาพด้อยพัฒนา¹ และยังคงเผชิญกับปัญหาสงครามกลางเมือง ความอดอยาก การไม่ได้รับการศึกษา ความยากจน ปัญหาคอร์รัปชัน ปัญหาโรคระบาดจนถึงปัญหาการขาดดุลงบประมาณ ปัญหาหนี้สิน และการก่อการร้ายอย่างไม่รู้จักจบ สำหรับแนวคิดหรือกรอบทฤษฎีที่ใช้อธิบายหรือศึกษาการเมืองระหว่างประเทศของแอฟริกาได้อย่างเหมาะสมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันจึงเป็นการประยุกต์ใช้ทฤษฎีต่าง ๆ ได้แก่ ทฤษฎีทางด้านเศรษฐศาสตร์การเมือง ทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ และทฤษฎีทางรัฐศาสตร์ อาทิ ทฤษฎีจักรวรรดินิยม ทฤษฎีการพึ่งพา ทฤษฎีระบบโลก หรือทฤษฎีระบบทุนนิยมโลก และทฤษฎีการพึ่งพาอาศัยกันและกัน มาอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในแอฟริกาตามสภาพแวดล้อมและการเมืองระหว่างประเทศที่แปรเปลี่ยนไปตามยุคสมัย

1. ทฤษฎีจักรวรรดินิยม

ทฤษฎีจักรวรรดินิยมได้ถูกอธิบายครั้งแรกโดย J.A. Hobson นักเศรษฐศาสตร์ชาวอังกฤษในราวปี ค.ศ. 1902 Hobson กล่าวว่าสาเหตุสำคัญของจักรวรรดินิยมมาจากเหตุผลด้านเศรษฐกิจเพราะเมื่อมหาอำนาจยุโรป อาทิ อังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมนีสามารถพัฒนาอุตสาหกรรมจนถึงขนาดที่เกิดการผลิตสินค้าเกินความจำเป็น และคนภายในประเทศไม่มีอำนาจซื้อเพียงพอ หรืออาจจะบริโภคไม่ทันการผลิตเพราะอุตสาหกรรมในยุโรปมี

¹ สภาพด้อยพัฒนาตามความหมายของสหประชาชาติได้แก่ประเทศที่มีรายได้ประชาชาติต่อบุคคลต่ำเมื่อเปรียบเทียบกับรายได้ดังกล่าวต่อบุคคลของสหรัฐฯ แคนาดา ยุโรป และออสเตรเลีย หรือมีรายได้ต่อหัวน้อยกว่าปีละ 1,000 เหรียญสหรัฐฯ

เทคโนโลยีการผลิตก้าวหน้าจึงมีความจำเป็นที่ต้องแสวงหาตลาดในต่างประเทศเพื่อระบายสินค้า เพื่อเป็นแหล่งวัตถุดิบและแหล่งลงทุน Hobson เห็นว่ามหาอำนาจยุโรปต่างดำเนินนโยบายจักรวรรดินิยมเพื่อเหตุผลดังกล่าวอย่างแข็งขัน เห็นได้จากการที่อังกฤษ ฝรั่งเศส และเยอรมนีขยายอำนาจการครอบครองดินแดนอาณานิคมในแอฟริกาโดยการทำสัญญาแบ่งปันดินแดนกันโดยชัดเจนในปี ค.ศ. 1884¹ อย่างไรก็ตามผู้ได้รับผลประโยชน์จากการดำเนินนโยบายจักรวรรดินิยมมักจะได้แก่ชนชั้นบางชนชั้นเท่านั้น เช่น นักธุรกิจ พ่อค้า นายทุน แม้ว่าจะเป็นการดำเนินนโยบายโดยรัฐบาลก็ตาม ทั้งนี้เพราะรัฐบาลต้องสูญเสียงบประมาณด้านการทหาร อาวุธยุทโธปกรณ์เพื่อปกป้องและขยายดินแดนอาณานิคม นอกจากนี้ นายทุนและพ่อค้าอาวุธก็พยายามผลักดันให้รัฐบาลดำเนินนโยบายดังกล่าวเพราะตนจะได้รับผลประโยชน์จากการผลิตอาวุธ สนับสนุนการปฏิบัติของทหารในการยึดครองดินแดนอาณานิคม กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือรัฐบาลยุโรปในขณะนั้นต่างถูกใช้เป็นเครื่องมือของชนชั้นกลุ่มหนึ่งในประเทศเท่านั้น ซึ่งก็คือกลุ่มพ่อค้าและนายทุน

แนวคิดด้านจักรวรรดินิยมของ Hobson ได้ส่งอิทธิพลต่อ Lenin และ Luxemburg ในเวลาต่อมา โดยเลนินได้เขียนหนังสือชื่อ "Imperialism, the Highest Stage of Capitalism" ในปี ค.ศ. 1917 เลนินได้อธิบาย จักรวรรดินิยมในกรอบความคิดของมาร์กซิสต์ว่าจักรวรรดินิยม เป็นพัฒนาการขั้นสูงสุดของระบบทุนนิยมที่ซึ่งเกิดการผูกขาดแทนที่การแข่งขันโดยเสรีตามลักษณะเดิมของระบบทุนนิยม กล่าวคือจักรวรรดินิยมจะผูกขาดทั้ง (1) การผลิต (2) แหล่งวัตถุดิบ (3) ทุนอันเกิดจากการรวมทุนในธนาคารและทุนที่ใช้ในการอุตสาหกรรม และ (4) การครอบครองดินแดนอาณานิคม Lenin กล่าวต่อไปว่าลักษณะผูกขาดของทุนนิยมในขั้นจักรวรรดินิยมนี้ จะนำไปสู่สภาพเสื่อมโทรม ทางเศรษฐกิจในที่สุด เนื่องจากผู้ประกอบการจะขาดแรงจูงใจในการพัฒนาเทคนิคการผลิต รวมทั้งผู้ส่งออกทุนในรูปนายทุนเงินกู้มักสนใจการลงทุนในรูปให้เงินกู้มากกว่าการประกอบผลิต จนสุดท้ายจะส่งผลเสียหายต่อผู้ดำเนินนโยบายจักรวรรดินิยมเอง อย่างไรก็ตาม Lenin เห็นว่าการลงทุนในประเทศอาณานิคมหรือประเทศด้อยพัฒนาจะส่งผลดี

¹โปรดศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมได้จาก J.A. Hobson, *Imperialism: A Study* Ann Arbor (Michigan: The University of Michigan Press, 1965)

ด้านเศรษฐกิจแก่ประเทศด้อยพัฒนาด้วย¹ เพราะจะช่วยให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจและการพัฒนาระบบทุนนิยม

สำหรับ Luxemburg เห็นว่าจักรวรรดินิยมเกิดจากความพยายามของประเทศทุนนิยมที่จะสะสมทุนให้ได้มากที่สุดจากการประกอบการผลิตจึงต้องแสวงหาอาณานิคม² และเขตอิทธิพลต่างแดนเพื่อเป็นตลาดการค้าและแหล่งลงทุน เนื่องจากเห็นว่าการค้าขายผลผลิตแต่เพียงตลาดภายในประเทศนั้นไม่เอื้ออำนวยต่อการสะสมทุนได้เพราะชนชั้นกรรมกรมีอำนาจการซื้อต่ำ หรือแม้ว่าจะมีการแลกเปลี่ยน ซื้อขายสินค้าระหว่างนายทุนด้วยกันก็ตาม เพราะเมื่อนายทุนคนหนึ่งได้กำไร นายทุนอีกคนหนึ่งอาจขาดทุนและหากนายทุนทุก ๆ คน บริโภคสินค้ามากขึ้นก็จะทำให้ทุนสะสมลดน้อยลงไป (ในทัศนะของ Luxemburg แล้ว การสะสมทุนเกิดจากการที่นายทุนสามารถขายสินค้าของตนในตลาดได้และนำกำไรมาสะสมเป็นทุนประกอบธุรกิจต่อไป)

การอธิบายจักรวรรดินิยมของ Hobson หรือ Lenin และ Luxemburg เป็นการอธิบายจักรวรรดินิยม “แนวตั้งเดิม” ซึ่งมีจุดร่วมกันว่าการใช้นโยบายจักรวรรดินิยมของประเทศในยุโรปนั้นแม้จะทำให้สภาพทางการเมืองของประเทศอาณานิคมต้องสั่นคลอน แต่ก็ส่งผลดีในด้านการพัฒนาเศรษฐกิจเพราะทุนที่ส่งออกจากประเทศในยุโรปจะก่อให้เกิดพัฒนาการด้านระบบทุนนิยมขึ้นในประเทศอาณานิคมด้วย

ต่อมาหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จบสิ้นลง สภาพแวดล้อมระหว่างประเทศได้เปลี่ยนไปจากเดิม สหรัฐฯ ก้าวขึ้นมาเป็นมหาอำนาจของโลกแทนอังกฤษ ยุโรปอยู่ในสภาพบอบช้ำจากสงคราม ประเทศอาณานิคมทั้งในเอเชีย และแอฟริกาต่างเตรียมพร้อมเพื่อเอกราช จนหลังปี ค.ศ. 1960 ประเทศอาณานิคมส่วนใหญ่ต่างได้รับเอกราช และเข้าเป็นสมาชิกขององค์การสหประชาชาติจนกล่าวได้ว่าสมาชิก 2 ใน 3 ของสหประชาชาติก็คือกลุ่มประเทศโลกที่สามหรืออดีตประเทศอาณานิคมซึ่งมีส่วนสำคัญในการพิจารณาประเด็น

¹ V.I.Lenin, *Imperialism, The Highest Stage of Capitalism* (Peking : Foreign Language Press, 1975) P.148.

² โปรดศึกษารายละเอียดได้จาก Rosa Luxemburg, *The Accumulation of Capital-An Anti-critique* (New York : Monthly Review Mac Rae, C-Duncan, 1972).

ปัญหาสำคัญของโลกด้วย ดังนั้น ในระยะหลังปี ค.ศ. 1960 จึงมีการศึกษาปัญหาของ ประเทศด้อยพัฒนามากยิ่งขึ้นแทนที่จะศึกษาเฉพาะปัญหาเศรษฐกิจการเมืองเฉพาะแต่ มหาอำนาจยุโรปเหมือนแต่ก่อน เช่นเดียวกันในส่วนที่เกี่ยวกับแนวคิดหรือทฤษฎีจักรวรรดิ นิยมก็ได้มีการพัฒนาและให้ความสนใจสาเหตุการด้อยพัฒนาของประเทศโลกที่สามมากขึ้น หรือเรียกว่า การศึกษาในกรอบ “จักรวรรดินิยมแนวใหม่” ดังเห็นได้จากแนวคิดของ Paul Baran และ Paul Sweezy¹ เมื่อปี ค.ศ. 1966 ที่พยายามจะชี้ให้เห็นว่า สาเหตุของ ความด้อยพัฒนาจากการใช้นโยบายจักรวรรดินิยมของประเทศยุโรปเพราะความสัมพันธ์ ทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศพัฒนาแล้ว ซึ่งก็คือยุโรปกับประเทศอาณานิคมมีลักษณะไม่ เท่าเทียมกัน เนื่องจากอัตราการค้า (terms of trade) เพราะประเทศพัฒนาส่งออกสินค้า อุตสาหกรรมและประเทศด้อยพัฒนาส่งสินค้าขั้นปฐมหรือสินค้าวัตถุดิบทำให้ประเทศ- ด้อยพัฒนาเสียเปรียบ และในยุคหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 นี้ เป็นยุคที่บริษัทข้ามชาติ ขนาดใหญ่ได้เป็นตัวแสดงสำคัญและในเวทีการเมืองระหว่างประเทศและเบนจุดประสงค์ เรื่องการส่งออกทุน หรือสินค้ามาเป็นการมองผลประโยชน์ในระยะยาว ซึ่งมีลักษณะ ซับซ้อนกว่าการใช้นโยบายจักรวรรดินิยมแบบดั้งเดิม กล่าวคือบริษัทข้ามชาติมิได้จำกัดบทบาทแต่เพียงการส่งออกสินค้าจากประเทศของตนไปยังประเทศด้อยพัฒนาแต่เพียงอย่างเดียว แต่ยังสนใจที่จะลงทุนผลิตสินค้าในประเทศดังกล่าว เพื่อส่งออกสินค้าดังกล่าวไปขาย ที่อื่น เพื่อสะสมทุนให้ได้มากขึ้น (Baran กล่าวว่ากำไรที่ได้จากการประกอบการใน ประเทศด้อยพัฒนาจะถูกนำไปใช้ในประเทศพัฒนามากกว่า) และในการดำเนินการดังกล่าว บริษัทข้ามชาติ จำต้องพยายามผลักดันให้รัฐบาลของประเทศที่ตนไปลงทุนอยู่มีนโยบาย ที่เอื้ออำนวยต่อการดำเนินธุรกิจของตนหรือการดำเนินนโยบายทุนนิยมนั้นเอง สำหรับรูปแบบการขยายตัวของบริษัทข้ามชาติในยุคนี้มี 2 ประเภท กล่าวคือ (1) การขยายตัวไป สู่ประเทศทุนนิยมที่พัฒนาแล้วเช่นบริษัทข้ามชาติขนาดใหญ่ของสหรัฐฯไปลงทุนในยุโรป และ (2) การขยายตัวจากประเทศทุนนิยมพัฒนาแล้วไปยังประเทศด้อยพัฒนา ซึ่งการขยาย

¹ โปรดศึกษารายละเอียดใน Paul Baran and Paul M.Sweezy, “Note on the theory of Imperialism” in Kenneth E. Boulding (eds.), *Economic Imperialism* Ann Arbor (Michigan : The Michigan University Press, 1972)

ตัวในลักษณะนี้บางครั้งก่อให้เกิดปัญหาในการดำเนินการ เพราะรัฐบาลของบรรษัทข้ามชาติจะต้องพยายามโน้มน้าวให้รัฐบาลประเทศด้อยพัฒนาสร้างสรรบรรยากาที่เอื้ออำนวยต่อการลงทุนจนต้องให้ความช่วยเหลือในรูปแบบเงินตรา หรืออาวุธเพื่อตนจะสามารถขยายระบบทุนนิยมเสรีอันมีสหรัฐฯ เป็นผู้นำได้สะดวกขึ้น

ยังมีนักวิชาการในสำนัก Monthly Review ที่ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับจักรวรรดินิยมแนวใหม่ที่น่าสนใจคือ Harry Magdoff โดยนักวิชาการท่านนี้ ได้อธิบายวิวัฒนาการของจักรวรรดินิยมจากอดีตจนปัจจุบันว่าเป็นวิวัฒนาการ 6 ช่วงตอน ซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้¹

1) ช่วงแรก (ระหว่างปลายศตวรรษที่ 15 - กลางศตวรรษที่ 17) อันเป็นระยะเวลาที่ประเทศในยุโรป โดยเฉพาะโปรตุเกส และสเปนพยายามขยายการค้าอย่างกว้างขวางไปทั่วโลก ดังนั้นเพื่อให้การค้าล่องตัว จึงจำเป็นต้องแข่งขันกันควบคุมหรือมีอิทธิพลเหนือเส้นทางการเดินเรือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเดินเรือไปค้าขายกับประเทศในตะวันออกไกลเพราะต้องการนำสินค้าในดินแดนดังกล่าวเข้ามาขายในยุโรป เช่น ผ้าไหม เครื่องเทศ ซึ่งเป็นสินค้าหายากและเป็นที่ต้องการของยุโรป นอกจากนี้ ยังเป็นช่วงเดียวกันที่ประเทศมหาอำนาจในยุโรปสามารถยึดครองดินแดนใหม่ ๆ ในละตินอเมริกาและได้พยายามนำแร่ธาตุสำคัญที่มีมากมายในละตินอเมริกา อาทิ เงิน และทอง กลับยุโรป

2) ช่วงที่ 2 (เริ่มตั้งแต่กลางศตวรรษที่ 17 - ปลายศตวรรษที่ 18) เป็นช่วงที่อังกฤษมีบทบาทนำด้านการเดินเรือแทนสเปน อังกฤษได้ขยายอำนาจการเดินเรือไปทั่วโลก จนได้ชื่อว่าเป็นผู้มีบทบาทนำในการสร้างจักรวรรดิ ซึ่งในช่วงนี้เอง (ศตวรรษที่ 18) ได้เกิดปรากฏการณ์สำคัญในอังกฤษ ซึ่งมีผลกระทบต่อทั่วโลกในเวลาต่อมาคือ “การปฏิวัติอุตสาหกรรม” ดังนั้น อังกฤษจึงดำเนินความพยายามอย่างแข็งขันในการสร้างจักรวรรดิให้ยิ่งใหญ่ โดยการแสวงหาแหล่งวัตถุดิบ แหล่งทรัพยากรต่างแดนกลับประเทศ

¹Hurry Magdoff “Imperialism : A Historical Survey” in Hamza Alavi and Teodoe Shanin (eds), Introduction to the Sociology of Developing Societies (London : Sage, 1982) อ้างอิงในอนุสรณ์ ลีम्मณี, ทฤษฎีเศรษฐกิจการเมืองยุคปัจจุบัน (กรุงเทพฯ, สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2530) หน้า 157.

ตนเอง และในเวลาเดียวกันก็พยายามที่จะระบายสินค้าอุตสาหกรรมจากอังกฤษไปค้าขายยังตลาดอาณานิคม ซึ่งอาจเรียกวิวัฒนาการช่วงนี้ว่าเป็น “Commercial Capital” หรือทุนนิยมการพาณิชย์

3) ช่วงที่ 3 (เริ่มตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 18 - ทศวรรษ 1870) เป็นระยะ-เวลาที่อังกฤษมีบทบาทนำด้านเศรษฐกิจการเมืองของโลกโดยชัดเจน เห็นได้จากการที่อังกฤษสามารถยึดครองดินแดนอาณานิคมหลายแห่งทั้งในเอเชีย แอฟริกา และละตินอเมริกา อังกฤษ จึงสามารถขยายการค้า การอุตสาหกรรม การเงิน การธนาคารไปทั่วโลกและพยายามนำเข้าวัตถุดิบ ทรัพยากรธรรมชาติจากประเทศอาณานิคมเพื่อสนับสนุนการผลิตสินค้าอุตสาหกรรมในอังกฤษในปริมาณที่มากขึ้น ในขณะเดียวกันก็พยายามให้ดินแดนอาณานิคมเปิดรับสินค้าจากอังกฤษมากขึ้นและพยายามสกัดกั้นมิให้อาณานิคมพัฒนาเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตัวเองได้ ซึ่งเรียกวิวัฒนาการช่วงนี้ว่าเป็น “Industrial capital” หรือทุนนิยมการอุตสาหกรรม

4) ช่วงที่ 4 (เริ่มตั้งแต่ทศวรรษ 1880 - ปี ค.ศ. 1914) เป็นช่วงที่จักรวรรดินิยมขยายตัวเต็มที่เพราะดินแดนส่วนใหญ่ในแอฟริกา ละตินอเมริกา และเอเชียต่างถูกยึดครองโดยมหาอำนาจยุโรปเพิ่มมากขึ้นอย่างชัดเจน ทั้งนี้เพราะโครงสร้างระบบเศรษฐกิจทุนนิยมแบบแข่งขันได้แปรเปลี่ยนมาเป็นทุนนิยมผูกขาดโดยอังกฤษ และอาจเรียกช่วงนี้ว่าเป็นช่วง “Monopoly capital” หรือทุนนิยมผูกขาด ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้ก่อให้เกิดการเริ่มทำทลายอังกฤษโดยประเทศยุโรปอื่น ๆ เพื่อที่จะมีส่วนแบ่งในผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจและการเมืองจากอังกฤษนั่นเอง

5) ช่วงที่ 5 (ระหว่างปี ค.ศ. 1914-1945) เป็นช่วงที่จักรวรรดินิยมเริ่มสลายตัว ด้วยการเกิดสงครามโลกทั้ง 2 ครั้ง ดินแดนที่เคยเป็นอาณานิคมเริ่มได้รับเอกราช นอกจากนี้การเกิดปฏิวัติในรัสเซียในปี ค.ศ. 1917 ได้ส่งผลให้ความรู้สึกชาตินิยมในอาณานิคมเพิ่มมากขึ้นจนถึงขั้นการก่อกบฏต่อประเทศเจ้าอาณานิคม และในยุคนี้เป็นยุคที่สหรัฐฯ เริ่มเข้ามามีบทบาทนำในโลกแทนอังกฤษ

6) ช่วงที่ 6 (ตั้งแต่หลัง ค.ศ. 1945 เป็นต้นมา) เป็นช่วงที่บริษัทข้ามชาติเข้ามามีบทบาทครอบงำระบบทุนนิยมโลก อย่างไรก็ดี แม้ในช่วงนี้ประเทศอาณานิคม

ส่วนใหญ่ได้รับเอกราชแล้วแต่ลักษณะความสัมพันธ์ด้านเศรษฐกิจระหว่างประเทศอดีตเมืองแม่กับอดีตอาณานิคมยังคงอยู่เพราะประเทศเอกราชใหม่ ๆ ยังคงต้องพึ่งพิงด้านเศรษฐกิจการเงินต่อประเทศเมืองแม่อยู่มาก และในช่วงนี้ประเทศอดีตเจ้าอาณานิคมจะพยายามเข้าไปมีอิทธิพลเหนือประเทศเกิดใหม่โดยผ่านทางความช่วยเหลือทางด้านเศรษฐกิจ หรือการให้เงินกู้ โดยผ่านกองทุนการเงินระหว่างประเทศหรือธนาคารโลก และสหรัฐฯ ก็ยังคงเป็นมหาอำนาจที่มีบทบาทนำในเวทีการเมืองระหว่างประเทศ แต่ก็พยายามจะให้ประเทศในยุโรปอื่น ๆ เข้ามารับภาระหรือมีบทบาทในด้านเศรษฐกิจการเมืองและความมั่นคงในโลกร่วมกับสหรัฐฯ ด้วย เช่น เยอรมนี เป็นต้น

กิจกรรมการเรียนรู้ที่ 1

ให้นักศึกษาอธิบายวิวัฒนาการของแนวคิด หรือทฤษฎีจักรวรรดินิยมและให้เหตุผลว่าทฤษฎีดังกล่าวอธิบายนโยบายจักรวรรดินิยมของประเทศในยุโรปได้ชัดเจนอย่างไร

2. แนวคิดเกี่ยวกับประเทศศูนย์กลาง-บริวารและทฤษฎีการพึ่งพิง

จากที่ได้กล่าวมาแล้วว่าแนวคิดจักรวรรดินิยมเป็นการศึกษาระบบทุนนิยมโดยมองจากแง่มุมของประเทศในยุโรปหรือประเทศเจ้าอาณานิคม แต่ภายหลังสงครามโลก ครั้งที่ 2 และหลังจากประเทศอาณานิคมได้รับเอกราชเป็นส่วนใหญ่แล้ว (ในหลังปี ค.ศ. 1955) ทำให้ผู้นำประเทศเกิดใหม่ดังกล่าวยังไม่มีแนวทางที่แน่ชัดในการปกครองหรือการพัฒนาประเทศ ในช่วงนั้นเองทำให้สหรัฐฯ ซึ่งได้ก้าวเข้ามาเป็นมหาอำนาจสำคัญแทนอังกฤษได้หันมาให้ความสนใจประเทศด้อยพัฒนาหรือประเทศโลกที่สาม และได้ทุ่มเทเงินตราหรือจัดงบประมาณจำนวนมหาศาลผ่านมูลนิธิต่าง ๆ เพื่อสนับสนุนนักวิชาการให้ศึกษาปัญหาสภาพด้อยพัฒนาในโลกที่สาม และต่อมาจึงได้มีนักทฤษฎีต่าง ๆ ที่ศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนา หรือการทำให้ทันสมัยเกิดขึ้นมากมาย เช่น ทฤษฎีการกระจายการพัฒนา ทฤษฎีขั้นตอนความเจริญเติบโตหรือที่เรียกว่า “Stages of Economic Growth” ของ W.W.

Rostow ซึ่งเห็นว่าประเทศใด ๆ ก็ตามจะต้องมีสภาพด้อยพัฒนามาก่อน และจะค่อย ๆ พัฒนาจนถึงขั้นที่ระบบเศรษฐกิจมีความอุดมสมบูรณ์ หรือที่เรียกว่า ขั้น “The high mass Consumption” อย่างไรก็ดี ทฤษฎีดังกล่าวก็ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ว่าไม่อาจตอบคำถามสาเหตุของการด้อยพัฒนาในโลกที่สามได้ ดังนั้นนักวิชาการในประเทศด้อยพัฒนาโดยเฉพาะในแถบละตินอเมริกา จึงได้พยายามอธิบายสาเหตุดังกล่าว โดยมองสาเหตุความด้อยพัฒนาจากมุมมองของโลกที่สาม เริ่มจาก Raul Prebisch¹ นักเศรษฐศาสตร์ชาวอาร์เจนตินา (หรือเรียกว่าเป็นกลุ่มนีโอ-มาร์กซิสต์) ซึ่งเป็นเลขาธิการของคณะกรรมการเศรษฐกิจเพื่อละตินอเมริกาแห่งสหประชาชาติ (The UN Economic Commission for Latin America-ECLA) Prebisch ได้แบ่งระดับการพัฒนาของประเทศในโลกนี้ไว้ 2 ระดับ คือ (1) ประเทศศูนย์กลาง (Center) ได้แก่ประเทศที่พัฒนาแล้ว และ (2) ประเทศรอบนอก (periphery) คือประเทศด้อยพัฒนาทั้งหลาย Prebisch อธิบายว่าสาเหตุของสภาพด้อยพัฒนาในโลกที่สามเกิดจากสัมพันธภาพทางเศรษฐกิจที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างประเทศศูนย์กลาง และประเทศรอบนอก (Center-periphery) เนื่องจากอัตราแลกเปลี่ยนสินค้า (terms of trade) ถูกกำหนดโดยประเทศศูนย์กลาง ดังนั้น ผลประโยชน์ส่วนใหญ่จึงตกอยู่กับประเทศศูนย์กลางเพราะราคาสินค้าอุตสาหกรรมจากประเทศศูนย์กลางที่นำเข้ามาในประเทศรอบนอกมีราคาแพงกว่า สินค้าเกษตรจำนวนมากเพื่อแลกเปลี่ยนกับสินค้าอุตสาหกรรม จึงทำให้เกิดปัญหาหนี้สินเพราะประเทศรอบนอกหรือประเทศด้อยพัฒนาไม่มีงบประมาณเพียงพอที่จะจ่ายค่าสินค้าอุตสาหกรรมซึ่งมีราคาแพงกว่าสินค้าเกษตรที่ตนส่งออก Prebisch จึงเสนอให้ประเทศด้อยพัฒนาโดยเฉพาะในละติน อเมริกาแก้ไขปัญหานี้ โดยการใช้นโยบายพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้า (Import-Substitution Industrialization-ISI) อย่างไรก็ดี การแก้ไขปัญหาโดยวิธีนี้ก็ มิได้ทำให้ประเทศรอบนอกลดการพึ่งพิงประเทศศูนย์กลางลงได้ เนื่องจากการดำเนินการของบรรษัทข้ามชาติและนักลงทุนต่างชาติในประเทศรอบนอกยังคงบทบาทสำคัญอยู่ ดังนั้น แนวคิดเกี่ยวกับความ

¹ ศึกษารายละเอียดได้ใน Raul Prebisch, *The Economic Development of Latin America and its Principle Problems* (New York : United Nations, 1950)

สัมพันธ์แบบศูนย์กลางบริวารจึงได้รับการพัฒนาไปสู่ทฤษฎีการพึ่งพิง (Dependency) ซึ่งทฤษฎีการพึ่งพิงประกอบด้วยแนวคิดสำคัญ ๆ ดังนี้ คือ

(1) แนวคิดของ Andre Gunder Frank¹ หรือที่เรียกว่า “แนวพัฒนาการของความด้อยพัฒนา” (the development of underdevelopment) ซึ่งเป็นแนวคิดที่ได้รับการยอมรับว่าที่ชี้ให้เห็นสภาพที่เป็นจริงของประเทศด้อยพัฒนาได้ชัดเจน Frank กล่าวว่าสภาพด้อยพัฒนาเป็นผลทางประวัติศาสตร์ของความสัมพันธ์ระหว่างเมืองแม่-เมืองบริวาร (Satellite-Metropolitan) และเป็นสิ่งที่ถูกกำหนดขึ้นโดยตรงจากภายนอก หรือถูกกำหนดโดยประเทศเมืองแม่ นอกจากนี้ การพึ่งพิงยังจำกัดอนาคตของโลกที่สาม ดังนั้นการที่ประเทศด้อยพัฒนาจะเจริญก้าวหน้าหรือพัฒนาได้ก็โดยการตัดขาดความสัมพันธ์กับเมืองแม่หรือให้ความสัมพันธ์ดังกล่าวขาดช่วงไปก่อน และแม้ว่า Frank จะอธิบายสาเหตุของความด้อยพัฒนาในโลกที่สาม โดยเฉพาะในละตินอเมริกาได้ แต่แนวคิดของ Frank มีจุดอ่อนตรงที่ว่า Frank มิได้ศึกษาถึงบทบาทของรัฐ หรือนายทุนชาติรวมทั้งโครงสร้างทางชนชั้นของสังคม ในฐานะที่เป็นผู้มีบทบาทนำในการพัฒนาประเทศ ทั้งนี้เนื่องจากเขาเห็นว่ารัฐหรือนายทุนดังกล่าวยังไม่เข้มแข็งพอ จึงเป็นเพียงผู้ที่ปกป้องผลประโยชน์ให้กับต่างชาติเท่านั้น

(2) แนวการพึ่งพิงแบบใหม่ (New Dependency) อันเป็นแนวคิดของ Theotonio Dos Santos นักสังคมศาสตร์ชาวบราซิลที่เห็นว่าการที่ประเทศโลกที่สามยังด้อยพัฒนาอยู่ก็เพราะยังต้องพึ่งพิงประเทศศูนย์กลางอยู่อย่างเดิมเพียงแต่รูปแบบการพึ่งพาแปรเปลี่ยนไปตามกาลเวลา เช่นเดียวกับที่ระบบทุนนิยมโลกที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา โดยปัจจุบันโลกที่สามต้องพึ่งพาเทคโนโลยีของประเทศศูนย์กลางมากยิ่งขึ้น โดยผ่านบริษัทข้ามชาติ นอกจากนี้ Dos Santos ยังเห็นว่าระบบทุนนิยมโลก จะเป็นตัวกำหนดทั้งความสัมพันธ์ระหว่างประเทศศูนย์กลางและประเทศรอบนอก โครงสร้างทางการเมืองสังคมของ

¹ โปรดศึกษารายละเอียดใน Andre Gunder Frank, *Capitalism and Underdevelopment in Latin America : Historical studies of Chile and Brasil* (New York : Monthly Review Press, 1967) และ *Dependent Accumulation and Underdevelopment* (London : the Macmillan Press Ltd., 1978).

โลกที่สาม รูปแบบการผลิตและรูปแบบของการรวบรวมทุน ทั้งนี้ Dos Santos ยังได้แยก รูปแบบการพึ่งพาออกเป็นรูป 3 รูปแบบ คือ¹

2.1 การพึ่งพาในยุคอาณานิคม ได้แก่ สัมพันธภาพที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่าง เมืองแม่และอาณานิคมเนื่องจาก ประเทศเมืองแม่มุ่งหวังแต่เพียงแสวงหาทรัพยากร ตลาด สินค้า จากประเทศอาณานิคม ทั้งในละตินอเมริกา แอฟริกา และเอเชีย เพื่อการครอบ ครองวัตถุดิบ ตลาดการค้าให้ได้มากที่สุด เพื่อความมั่นคงของตน นอกจากนี้ประเทศแม่ยัง ผูกขาดที่ดิน แรงงาน และแหล่งทรัพยากรธรรมชาติสำคัญ

2.2 การพึ่งพาด้านการเงินและอุตสาหกรรม หมายถึงการพึ่งพาประเทศ ศูนย์กลางหรือประเทศเมืองแม่ทั้งในแง่การอุตสาหกรรม การเงิน การลงทุน การผลิตเพื่อ พัฒนาประเทศให้ทันสมัยยิ่งขึ้น นอกจากนี้ประเทศรอบนอกหรือประเทศอาณานิคมยังต้อง ปรับโครงสร้างการผลิตให้สอดคล้องกับความต้องการของประเทศศูนย์กลางหรือประเทศ อาณานิคมด้วย

2.3 การพึ่งพาด้านอุตสาหกรรมและเทคโนโลยี หรือเรียกว่าการพึ่งพาแบบ ใหม่ ซึ่งโลกที่สามต้องพึ่งพาประเทศศูนย์กลางทั้งในด้านอุตสาหกรรมและเทคโนโลยีมาก ขึ้น โดยผ่านบริษัทข้ามชาติ ตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมาโดยเฉพาะใน ละตินอเมริกา อาทิ ในอาร์เจนตินา บราซิล และเม็กซิโก

(3) การพัฒนาที่ควบคู่กับการพึ่งพิง รูปแบบการพึ่งพาลักษณะนี้เสนอโดย Fernando H. Cardoso ซึ่งเห็นว่าการพึ่งพามีใช้จะนำไปสู่สภาพค่อยพัฒนาเสมอไป² ทั้งนี้ เพราะการพัฒนาและการพึ่งพิงอาจเกิดขึ้นพร้อม ๆ กันได้³ ขึ้นอยู่กับบทบาทของรัฐ

¹ Theotonio Dos Santos, "The Structure of Dependency" in Charl K. Wilber (ed), **The Political Economy of Development and Underdevelopment** (New York : Random House, 1973) P.109.

² Fernando H. Cardoso and Enzo Faletto., **Dependency and Development in Latin America** (Berkeley : University of California Press, 1978) P. 18.

³ Ibid., และพิชญ์ สุนทรารักษ์ "การพัฒนาของประเทศอุตสาหกรรม : ข้อสังเกตบางประการ" เอกสารทางวิชาการ (คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์) หน้า 42-49.

โครงสร้างความสัมพันธ์ของกลุ่มต่าง ๆ ภายในประเทศมากกว่าการเปลี่ยนแปลงของระบบทุนนิยมโลก เช่น กลุ่มนายทุนโดยต้องดูว่ากลุ่มนายทุนและแนวร่วมกลุ่มหรือชนชั้นต่าง ๆ สามารถมีอิทธิพลต่อการกำหนดนโยบายอย่างหนึ่งอย่างใดของรัฐบาลในห้วงเวลาหนึ่งอย่างไรหรือไม่และเพื่อที่จะได้รู้จักโครงสร้างการครอบงำที่แท้จริงภายในประเทศที่จะชี้ให้เห็นว่า กลุ่มคนส่วนน้อยของประเทศเท่านั้นที่จะได้รับประโยชน์ นอกจากนี้ Cardoso ยังไม่เห็นด้วยกับแนวทฤษฎีการพึ่งพาของ Frank ที่ว่าการด้อยพัฒนาเกิดจากการถูกกำหนดจากประเทศศูนย์กลาง หรือภายนอกแต่เพียงอย่างเดียว ในทัศนะของ Cardoso นั้นการพึ่งพาจะทำให้เกิดการพัฒนาได้เนื่องจากสัมพันธ์ภาพทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศศูนย์กลางและประเทศรอบนอก มิใช่จะนำแต่ความเสียเปรียบมาให้ประเทศรอบนอกประการเดียว หากเป็นความสัมพันธ์ซึ่งทั้งสองฝ่ายต่างได้เปรียบเนื่องจากโลกในปัจจุบันนี้เป็นยุคที่โลกทั้งโลกต่างต้องพึ่งพาอาศัยกันและกัน (Interdependence) นั่นก็หมายถึงว่าย่อมมีการถ่ายโอนหรือถ่ายทอดเทคโนโลยีจากประเทศศูนย์กลางไปยังประเทศรอบนอกได้ ซึ่งก็ต้องขึ้นอยู่กับความสามารถของรัฐบาลในโลกที่สามว่าจะสามารถเจรจาต่อรองกับประเทศศูนย์กลาง และสามารถนำเทคโนโลยีหรือความรู้ด้านการบริหารจากประเทศศูนย์กลางมาปรับใช้ให้สอดคล้องเข้ากับสังคม และประเทศของตนได้มากน้อยอย่างไร นอกจากนี้ ระบบทุนนิยมของโลกได้วิวัฒนาการไปเรื่อย ๆ จนมีการกระจายขั้นตอนการผลิตสินค้าไปทั่วโลกตามความเหมาะสมและคุณภาพของแรงงานของแต่ละประเทศ

กิจกรรมการเรียนรู้ที่ 2

ให้นักศึกษาอธิบายถึงแนวคิดสำคัญ ๆ ของทฤษฎีการพึ่งพามีอะไรบ้าง

3. ทฤษฎีระบบโลก

ทฤษฎีระบบโลก หรือทฤษฎีระบบทุนนิยมโลก เพิ่งเกิดขึ้นใหม่ในปี ค.ศ. 1974¹ โดย Immanuel Wallerstein นักสังคมศาสตร์ชาวอเมริกัน เป็นทฤษฎีที่ใช้อธิบาย และช่วยให้เกิดความเข้าใจรัฐบาลต่าง ๆ ของทั้งประเทศด้อยพัฒนาและประเทศพัฒนาแล้ว ได้ดียิ่งขึ้น โดยมองในกรอบของระบบทุนนิยมโลกทั้งระบบตั้งแต่ศตวรรษที่ 16 เป็นต้นมา ซึ่งประกอบด้วยรัฐสมาชิกจำนวนมากที่ต้องติดต่อกันสัมพันธ์ด้านเศรษฐกิจโดยผ่านตลาด อันเป็นสถานที่ซึ่งเป็นสื่อกลางเชื่อมโยงรัฐสมาชิกเข้าด้วยกัน โดยการแลกเปลี่ยนสินค้าที่ไม่เท่าเทียมกัน จึงเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดการพัฒนานานาชาติที่ไม่เท่าเทียมกันของรัฐบาลในระบบโลก ทั้งนี้ โครงสร้างของระบบทุนนิยมโลก ประกอบด้วยรัฐสมาชิก 3 ประเภท ดังต่อไปนี้

1. ประเทศศูนย์กลาง (Core) ได้แก่กลุ่มประเทศศูนย์กลางเศรษฐกิจโลกที่มีระดับการสะสมทุนอยู่ในระดับสูง มีการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สลับซับซ้อน และผลิตสินค้าที่มีเทคโนโลยีสูงเป็นสินค้าส่งออก นอกจากนี้ยังเป็นประเทศที่มีพลังอำนาจด้านการทหาร อาทิ กลุ่มประเทศยุโรปตะวันตก สหรัฐฯ และญี่ปุ่น

2. กลุ่มประเทศรอบนอก (periphery) ได้แก่ ประเทศที่ส่งออกวัตถุดิบเป็นสินค้าออก และประกอบกิจกรรมด้านเศรษฐกิจที่ใช้เทคโนโลยีน้อยกว่าประเทศศูนย์กลาง เป็นประเทศที่ไม่มีอำนาจทางการเมืองมากนัก และระบบบริหารไม่เข้มแข็ง ซึ่งประเทศดังกล่าว ได้แก่ บางส่วนของละตินอเมริกา อเมริกากลาง แอฟริกา และเอเชีย

3. ประเทศกึ่งรอบนอก (semi-periphery) ได้แก่ กลุ่มประเทศที่อยู่ระหว่างประเทศศูนย์กลาง และประเทศรอบนอก ซึ่งมีการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจบางส่วนที่คล้ายกับประเทศศูนย์กลาง และอีกบางส่วนที่คล้ายกับประเทศรอบนอก แต่มีความเป็นอิสระจากอิทธิพลของประเทศศูนย์กลางมากกว่าประเทศรอบนอก นอกจากนี้ยังเป็นประเทศที่มีบทบาทสำคัญในฐานะที่เป็นตัวกลางในระบบโลก ประเทศเหล่านี้ก็เช่น

¹ โปรดศึกษารายละเอียดใน Thomas Richard Shannon, *An Introduction to the World-System Perspective* (Boulder, Westview Press, 1989). P. 18

บราซิล อาเจนตินา หรืออีกนัยหนึ่งก็คือกลุ่มประเทศที่ถูกจัดว่าเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ (NICs)

ทั้งนี้ สถานภาพของรัฐประเภทต่าง ๆ มิให้เป็นสภาพตายตัวเพราะกลุ่มประเทศรอบนอกก็อาจจะพัฒนาไปสู่สถานภาพ “กึ่งรอบนอก” เช่น ตัวอย่างของการเกิดประเทศอุตสาหกรรมใหม่ในเอเชีย เช่น สิงคโปร์ ฮองกง ไต้หวัน เกาหลีใต้ ที่ชี้ให้เห็นถึงการแบ่งสรรงานระหว่างชาติแบบใหม่ในระบบทุนนิยมโลก (New International Division of Labour) ได้เช่นเดียวกับที่ประเทศ กึ่งรอบนอกก็อาจจะพัฒนาไปสู่ “ประเทศศูนย์กลาง” ได้ทั้งนี้ การจะพิจารณาว่าประเทศใดพัฒนาแล้วแค่ไหนให้พิจารณาถึงความเข้มแข็งของรัฐบาล ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี รวมทั้งวิธีการบริหารงานเป็นสำคัญ

กิจกรรมการเรียนรู้ที่ 3

ให้นักศึกษาอธิบายถึงประเภทรัฐสมาชิกของทฤษฎีระบบโลกว่ามีอะไรบ้าง

4. ทฤษฎีการพึ่งพาอาศัยกันและกัน

แนวคิดหรือทฤษฎีเกี่ยวกับการพึ่งพาอาศัยกันและกัน เป็นแนวคิดที่เสนอโดย Robert O. Keohane และ Joseph S. Nye นักรัฐศาสตร์ชาวอเมริกัน ในปี ค.ศ. 1971 ซึ่งกล่าวว่าการพึ่งพาอาศัยกันในการเมืองโลก หมายถึง ภาวะการณ์ที่แสดงให้เห็นถึงผลกระทบซึ่งกันและกันระหว่างรัฐ หรือตัวแสดงต่าง ๆ ในต่างประเทศ ซึ่งผลกระทบดังกล่าวนี้เป็นผลลัพธ์ของความสัมพันธ์ข้ามชาติในด้านเงินตรา สินค้า ประชากร ข่าวสาร ที่มีเพิ่มมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัดนับตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติเป็นต้นมา¹ และมีแนวโน้มที่การติดต่อกัน (interconnectedness) ระหว่างประชากรในดินแดนต่าง ๆ จะมีมากยิ่งขึ้นใน

¹ โปรดศึกษารายละเอียดใน Robert O. Keohane and Joseph S. Nye “The Characteristics of Complex Interdependence” in Phil Williams, Donald M. Goldstein and Jay M. Shafritz (ed.) **Classic Reading of International Relations** (California, International Thomson Publishing, 1994) pp 75-76

อนาคต อย่างไรก็ตาม การติดต่อกันระหว่างประชากรดังกล่าวไม่ใช่สิ่งเดียวกันกับการพึ่งพาอาศัยกันและกัน (interdependence) เนื่องจาก การพึ่งพาอาศัยกันและกันในการเมืองโลกจะต้องมี ข้อจำกัด (constraints) และต้นทุนหรือราคา (costs) เข้ามาเกี่ยวข้องด้วยนั่นก็หมายถึงประเทศที่นำเข้าน้ำมันทั้งหมดก็ต้องพึ่งพาการนำเข้าน้ำมันอย่างต่อเนื่องมากกว่าประเทศที่นำเข้านเฉพาะขนสัตว์ เครื่องประดับ และน้ำหอม (แม้ว่าจะมีมูลค่าเท่ากัน) ดังนั้น ที่ใดที่มีผลกระทบระหว่างกัน แม้ไม่จำเป็นที่จะเป็นผลกระทบในลักษณะสมมาตรหรือเท่าเทียมกัน (symmetrical) นั้นย่อมมีการพึ่งพาอาศัยกันและกัน และที่ใดก็ตามที่มีการติดต่อสัมพันธ์กันที่ไม่มีผลกระทบด้านราคาหรือมูลค่าเกี่ยวข้อง ที่นั่นจึงมีแค่การติดต่อกันเท่านั้น และสำหรับการพึ่งพาอาศัยกันและกันระหว่างประเทศพัฒนาแล้วกับประเทศกำลังพัฒนานั้น ก็ต้องดูที่ “ผลประโยชน์ร่วม” (Mutual benefit) นั่นคือการวิเคราะห์ถึงราคาหรือต้นทุนและในการพึ่งพาอาศัยกันและกัน คือดูว่ามีการได้ด้วยกันหรือเสียด้วยกัน (joint gains and Joint losses) จากของฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์นั้น บางครั้งการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างกันอาจมีลักษณะไม่สมมาตร (asymmetrical) เนื่องจากอีกฝ่ายพึ่งพาอาศัยอีกฝ่ายมากเกินไปจนไม่สมดุลย์ (unbalance) นอกจากนี้ ประเด็นปัญหาทางการเมืองที่สำคัญในโลกยุคแห่งการพึ่งพาอาศัยกันและกันนั้นมักจะเกี่ยวพันอยู่กับคำถามอันเก่าแก่ที่ว่า “ใครได้อะไร?” ด้วยเพราะแม้ว่ารัฐบาลหรือบริษัทข้ามชาติจะพยายามเพิ่มพูนส่วนแบ่งจากความสัมพันธ์ลักษณะการพึ่งพาอาศัยกันและกันดังกล่าว และแม้ว่าจะได้รับส่วนแบ่งมากอยู่แล้ว แต่ทั้งสองฝ่ายก็อาจจะมีปัญหาเกี่ยวกับว่าแต่ละฝ่ายจะได้รับส่วนแบ่งจากผลประโยชน์ที่ได้รับมาน้อยอย่างไรด้วย

ในส่วนของประเทศที่มีการพึ่งพาประเทศอื่น ๆ ไม่มากนักก็อาจจะใช้ความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกันและกันเป็นอำนาจในการต่อรองหรือเจรจาในประเด็นปัญหาหนึ่งปัญหาใด ซึ่งอาจจะเกี่ยวกับประเด็นปัญหาอื่น ๆ ได้ อย่างไรก็ตาม ในโลกที่ซึ่งมีการพึ่งพาอาศัยกันทั้งทางเศรษฐกิจและนิเวศน์วิทยาอย่างสูงในปัจจุบันนี้ จะมีความเกี่ยวพันกับการแข่งขัน (competition) อยู่ด้วย ในกรณีที่มีผลประโยชน์สุทธมหาศาลที่คาดว่าจะได้รับ

จากความร่วมมือ (cooperation) กันดังกล่าว ทั้งนี้ Keohane และ Nye ได้แบ่งลักษณะของการพึ่งพาอาศัยที่ซับซ้อนของโลกในศตวรรษที่ 20 ไว้ 3 ลักษณะ คือ¹

1. เป็นโลกที่มีการติดต่อกันหลายช่องทางมากขึ้น ได้แก่ การติดต่ออย่างไม่เป็นทางการระหว่างผู้นำรัฐบาลหรือการติดต่ออย่างไม่เป็นทางการระหว่างผู้นำองค์กรเอกชน (ทั้งในลักษณะตัวต่อตัว หรือทางโทรศัพท์) ความสัมพันธ์ข้ามชาติระหว่างองค์กรต่าง ๆ รวมทั้งความสัมพันธ์ระดับรัฐต่อรัฐตามปกติ

2. ประเด็นปัญหาระหว่างประเทศ จะประกอบด้วยประเด็นปัญหามากมายจนไม่อาจจะจัดลำดับความสำคัญก่อนหลังได้ชัดเจน และในโลกที่มีการพึ่งพาอาศัยกันมากขึ้นนี้ประเด็นปัญหาคำนความมั่นคง และการทหารจะลดลำดับความสำคัญลงไปจากเดิม และยากที่จะแยกแยะความแตกต่างระหว่างประเด็นภายในประเทศและต่างประเทศเนื่องจากมีความเกี่ยวพันกันสูง

3. ในยุคที่โลกต้องพึ่งพาอาศัยกันมากนี้รัฐบาลจะไม่ใช้กำลังอำนาจทางการทหารเป็นเครื่องมือในการติดต่อสัมพันธ์กับรัฐบาลอื่น ๆ ภายในภูมิภาคเดียวกัน หรือในประเด็นปัญหาหนึ่งใด แต่รัฐบาลดังกล่าวอาจจะใช้กำลังอำนาจทางการทหารเป็นเครื่องมือในการติดต่อกับรัฐอื่น ๆ ที่อยู่ภายนอกภูมิภาคเดียวกับตนได้ หรือใช้กำลังทหารในประเด็นปัญหาอื่น ๆ ที่ไม่ใช่ประเด็นของการพึ่งพาอาศัยกันและกันในทางเศรษฐกิจ

กิจกรรมการเรียนรู้ 4

ให้นักศึกษาอธิบายลักษณะของการพึ่งพาอาศัยที่ซับซ้อนตามแนวคิดของ Keohane และ Nye

สรุปท้ายบท

แนวคิดและทฤษฎีด้านเศรษฐศาสตร์การเมือง และทฤษฎีทางรัฐศาสตร์ ทั้ง 4 ทฤษฎีดังกล่าวเป็นกรอบแนวความคิดที่สำคัญในการศึกษาวิวัฒนาการด้านการเมืองระหว่าง

¹ Ibid, P. 77

ประเทศในแอฟริกาตามห้วงเวลาที่แตกต่างกันออกไป กล่าวคือ ตั้งแต่ แอฟริกาเริ่มติดต่อกับยุโรปในศตวรรษที่ 15 จนต้องตกเป็นอาณานิคมของมหาอำนาจยุโรปเกือบทั้งหมดในศตวรรษที่ 19 ซึ่งก่อนหน้านี้อาจได้เกิดเหตุการณ์สำคัญในยุโรปโดยเฉพาะในอังกฤษคือการปฏิวัติอุตสาหกรรม (ในศตวรรษที่ 18) ปรากฏการณ์ดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อโลกอย่างกว้างขวาง เพราะอังกฤษต้องใช้นโยบายจักรวรรดินิยมในการครอบงำสังคม เศรษฐกิจ การเมืองการปกครองทั้งในดินแดนตะวันออกไกล ละตินอเมริกาและในแอฟริกา เพื่อแสวงหาแหล่งวัตถุดิบมาป้อนโรงงาน พร้อมกับการหาตลาดใหม่ ๆ เพื่อระบายสินค้าจากโรงงานส่งไปขายยังอาณานิคม ซึ่งรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างเมืองแม่กับประเทศอาณานิคมดังกล่าวถือเป็นจุดเริ่มต้นของสภาพปัญหาเศรษฐกิจ การเมือง สังคม ของประเทศในแอฟริกาจนถึงทุกวันนี้ ซึ่งในช่วงนี้ทฤษฎีจักรวรรดินิยมจะเป็นกรอบในการอธิบายสาเหตุการใช้นโยบายจักรวรรดินิยมของมหาอำนาจในยุโรปต่อแอฟริกา ต่อมาเมื่อสถานการณ์โลกเปลี่ยนไปในช่วงยุคหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 สหรัฐฯ เข้ามาเป็นผู้ที่มีบทบาทนำในเวทีการเมืองระหว่างประเทศแทนอังกฤษ ขณะที่ประเทศอาณานิคมทั้งในเอเชียและแอฟริกาต่างก็ได้รับเอกราชและเข้าเป็นสมาชิกส่วนใหญ่ ในสมัชชาสหประชาชาติ และมีบทบาทในการเสนอประเด็นปัญหาสำคัญของโลก จึงได้มีการพัฒนาแนวคิดหรือทฤษฎีว่าด้วยการพึ่งพิงมาเป็นกรอบในการอธิบายสาเหตุการด้อยพัฒนาในประเทศโลกที่สามโดยนักวิชาการชาวละตินอเมริกาที่เห็นว่าสภาพด้อยพัฒนาในโลกที่สามเกิดขึ้นเพราะถูกกำหนดจากภายนอกหรือเกิดจากการแลกเปลี่ยนทางเศรษฐกิจที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างประเทศพัฒนาแล้วกับประเทศด้อยพัฒนา

อย่างไรก็ดี ในห้วงทศวรรษที่ 1970 ได้มีการพัฒนาวิธีการมองปัญหาดังกล่าวให้ครอบคลุมยิ่งขึ้นคือมองในกรอบของระบบทุนนิยมโลกที่เรียกว่า “ทฤษฎีระบบโลก” โดยนักสังคมศาสตร์ชาวอเมริกัน ซึ่งการอธิบายในกรอบดังกล่าวช่วยให้เกิดความเข้าใจถึงการติดต่อระหว่างประเทศศูนย์กลางที่พัฒนาแล้วกับประเทศรอบนอก และประเทศกึ่งรอบนอก โดยผ่านกลไกของตลาด แต่โดยที่การแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างประเทศดังกล่าวมีลักษณะไม่เท่าเทียมกันจึงก่อให้เกิดความแตกต่างด้านการพัฒนาระหว่างรัฐดังกล่าว ซึ่งทฤษฎีนี้ได้ช่วยให้เกิดความเข้าใจวิวัฒนาการของระบบทุนนิยมโลก ซึ่งเริ่มตั้งแต่

ศตวรรษที่ 16 รวมทั้งลักษณะของรัฐสมาชิกในระบบโลกและการเชื่อมโยงรัฐดังกล่าวเข้าด้วยกัน โดยมีตลาดเป็นกลไกสำคัญ ซึ่งเป็นทฤษฎีที่มีความเกี่ยวข้องกับทฤษฎีการพึ่งพิง ขณะเดียวกัน นักรัฐศาสตร์ก็ได้พยายามอธิบายลักษณะความสัมพันธ์ของรัฐต่าง ๆ ในโลกยุคปัจจุบัน (ในศตวรรษที่ 20) ที่ซึ่งมีความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี สื่อสารคมนาคมสูง และยังผลให้เกิดการแลกเปลี่ยนทางการค้า เงินตราในปริมาณที่มากขึ้นจนเกิดเป็นการพึ่งพาอาศัยระหว่างกัน ซึ่งแต่ละฝ่ายต่างก็ได้รับประโยชน์หรือต้องเสีย ค่าใช้จ่ายหรือต้นทุนจากความสัมพันธ์นั้น แม้ว่าจะมีการพึ่งพาอาศัยกันและกันแบบไม่สมมาตรระหว่างประเทศพัฒนาแล้วกับประเทศกำลังพัฒนา เช่นเดียวกับที่มีการพึ่งพาอาศัยในลักษณะเท่าเทียมกัน (symmetrical) ระหว่างประเทศกำลังพัฒนาด้วยกัน ทั้งนี้อาจจะใช้แนวคิดดังกล่าวมาอธิบายรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของแอฟริกากับนานาชาติในปัจจุบันได้ เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างแอฟริกากับเอเชียและไทย ซึ่งมีแนวโน้มว่าเอเชีย-แอฟริกา จะมีความใกล้ชิดและพึ่งพาอาศัยกันมากขึ้นทั้งทางเศรษฐกิจ และการเมืองใน ศตวรรษที่ 21

ดังนั้น การนำทฤษฎีต่าง ๆ มาอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในแอฟริกาจำเป็นต้องพิจารณาว่าจะอธิบายแอฟริกาในแง่มุมใด ห้วงเวลาไหน อย่างไร เนื่องจากทฤษฎีแต่ละทฤษฎีอาจมีข้อจำกัดไม่มีทฤษฎีใดจะอธิบายปรากฏการณ์ หรือพฤติกรรมของรัฐต่าง ๆ ทุกอย่างได้ทั้งหมด เพราะปรากฏการณ์และพฤติกรรมของรัฐนั้น ๆ อาจประกอบกันขึ้นโดยหลายปัจจัย นอกจากนี้พฤติกรรมของรัฐเป็นสิ่งเปลี่ยนแปลงได้ไม่คงที่ เช่นเดียวกับสภาพแวดล้อมของการเมืองระหว่างประเทศที่มีวิวัฒนาการอยู่ตลอดเวลา ทฤษฎีต่าง ๆ จึงถูกนำมาใช้ประยุกต์ใช้หรืออธิบายในพฤติกรรมของรัฐตามขอบเขตที่ทฤษฎีจะสามารถอธิบายได้เท่านั้น

ประเมินผลท้ายบท

1. ทีกกล่าวว่า การจะเข้าใจสภาพเศรษฐกิจ การเมือง สังคมแอฟริกัน ในปัจจุบันจำเป็นต้องศึกษารูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างแอฟริกากับมหาอำนาจยุโรปในอดีต ท่านเข้าใจว่าอย่างไร

2. จงวิเคราะห์ว่าทฤษฎีด้านเศรษฐศาสตร์การเมือง และด้านรัฐศาสตร์ที่ใช้อธิบายสภาพสังคมด้อยพัฒนาและสังคมแอฟริกัน รวมทั้งลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของแอฟริกาเป็นนานาชาติดังแต่อดีตจนปัจจุบันมีประโยชน์อย่างไร

3. จงอธิบายถึงข้อจำกัดของทฤษฎี

แนวตอบประเมินผลก่อนการเรียนบทที่ 1

1. แนวคิดและทฤษฎีจักรวรรดินิยมมี 2 แนวทางได้แก่ (1) จักรวรรดินิยมแนวดั้งเดิมมุ่งอธิบายสาเหตุสำคัญของมหาอำนาจในยุโรปในการใช้นโยบายจักรวรรดินิยมล่าอาณานิคมเป็นเมืองขึ้นว่าเป็นเพราะปัญหาเศรษฐกิจภายในมหาอำนาจ ยุโรปเองที่ผลิตสินค้าเกินความต้องการจึงต้องแสวงหาแหล่งระบายสินค้าทั้งในตะวันออกไกลและแอฟริกาอย่างไรก็ดี นโยบายจักรวรรดินิยมก็ยังส่งผลดีบางประการแก่ประเทศอาณานิคมคือเป็นการเปิดโอกาสให้มีการพัฒนาระบบทุนนิยมขึ้นในดินแดนอาณานิคม (2) จักรวรรดินิยมแนวใหม่พยายามที่จะอธิบายสาเหตุสำคัญของการด้อย-พัฒนาในประเทศอดีตอาณานิคมว่าเกิดความสัมพันธ์ด้านเศรษฐกิจที่ไม่เท่าเทียมกันของประเทศพัฒนาแล้วและประเทศด้อยพัฒนา

2. แนวคิดเกี่ยวกับประเทศศูนย์กลาง-บริวาร และทฤษฎีการพึ่งพิง มุ่งอธิบายสาเหตุการด้อยพัฒนาจากมุมมองของโลกที่สามว่ามาจากการแลกเปลี่ยนทางเศรษฐกิจที่ไม่เท่าเทียมกันของประเทศศูนย์กลาง (ประเทศพัฒนาแล้ว) กับประเทศรอบนอก (ประเทศด้อยพัฒนา) เนื่องจากอัตราการค้า (terms of trade) ของประเทศด้อยพัฒนาถูกกำหนดโดยประเทศพัฒนาแล้วให้ส่งออกเฉพาะสินค้าประเภทเกษตรกรรมหรือวัตถุดิบ อย่างไรก็ดีต่อมาแนวคิดดังกล่าวได้รับการพัฒนา โดย Cardoso ที่เห็นว่าในการพึ่งพิงนั้นยังมีการพัฒนาควบคู่อยู่ด้วย เนื่องจากมีการถ่ายทอดเทคโนโลยีจากประเทศพัฒนาแล้วมายังประเทศด้อยพัฒนาอันจะทำให้ประเทศด้อยพัฒนาได้รับประโยชน์ด้วย มิใช่เป็นฝ่ายเสียเปรียบแต่เพียงอย่างเดียว

3. ทฤษฎีระบบโลกเป็นการอธิบายโลกทุนนิยมทั้งระบบว่า ประกอบด้วยประเทศศูนย์กลาง ประเทศกึ่งรอบนอก และประเทศรอบนอก ซึ่งรัฐสมาชิกดังกล่าวสามารถติดต่อเชื่อมโยงกันได้โดยผ่านกลไกด้านการตลาดและสภาพของรัฐดังกล่าวไม่ตายตัว

สามารถพัฒนาเลื่อนฐานะจากประเทศรอบนอกเป็นประเทศกึ่งรอบนอกได้ ซึ่งหมายถึงว่าประเทศรอบนอกสามารถพัฒนาเศรษฐกิจให้อยู่ในสถานภาพที่ทันสมัยยิ่งขึ้น อันเป็นไปตามการแบ่งสรรงานระหว่างชาติแบบใหม่ (New International Division of Labour) ในระบบทุนนิยมโลก

4. ทฤษฎีการพึ่งพาอาศัยกันและกันพยายามชี้ให้เห็นว่าโลกในยุคศตวรรษที่ 20 เป็นโลกของความสัมพันธ์ข้ามชาติที่ซึ่งแต่ละชาติต้องพึ่งพาอาศัยกันมากขึ้น ทั้งในเศรษฐกิจ และนิเวศวิทยา หรือสภาพแวดล้อม อย่างไรก็ตามก็สังเกตเห็นความร่วมมือในโลกยุคนี้มีลักษณะของการแข่งขันกันอยู่ด้วยในกรณีที่มีผลประโยชน์สุทธิจำนวนมากที่คาดว่าจะได้รับความร่วมมือหรือการพึ่งพาอาศัยกันและกันดังกล่าวมาเกี่ยวข้องด้วย

แนวตอบกิจกรรมการเรียนรู้ที่ 1

แนวคิดหรือทฤษฎีจักรวรรดินิยมเริ่มพัฒนาขึ้นตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ 20 โดยนักเศรษฐศาสตร์ชาวอังกฤษที่ชื่อ J.A. Hobson ซึ่งแนวคิดดังกล่าวส่งอิทธิพลต่อความคิดของ Lenin และ Luxemburg ในเรื่องจักรวรรดินิยมในเวลาต่อมา ทั้งนี้ แนวคิดของบุคคลทั้งสามถือว่าเป็น “จักรวรรดินิยมแนวดั้งเดิม” ที่อธิบายสาเหตุสำคัญของมหาอำนาจยุโรปในการใช้นโยบายจักรวรรดินิยม จนหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 Baran และ Sweesy ได้เสนอแนวคิด “จักรวรรดินิยมแนวใหม่” ที่พยายามชี้ให้เห็นถึงสาเหตุของความด้อยพัฒนาของโลกที่สาม อาจกล่าวได้ว่าทฤษฎีจักรวรรดินิยมทั้ง 2 แนวทางต่างสามารถอธิบายนโยบายจักรวรรดินิยมของประเทศในยุโรปได้เหมาะสมเพราะจักรวรรดินิยมแนวดั้งเดิมมองปัญหาและอธิบายปรากฏการณ์หรือสาเหตุของการแสวงหาอาณานิคมของประเทศใน ยุโรป ส่วนจักรวรรดินิยมแนวใหม่เน้นการอธิบายสาเหตุสำคัญของสภาพด้อยพัฒนาในประเทศโลกที่สาม

แนวตอบกิจกรรมการเรียนรู้ที่ 2

แนวคิดที่สำคัญของทฤษฎีการพึ่งพิง ได้แก่ (1) พัฒนาการของความด้อยพัฒนา (2) แนวพึ่งพิงแบบใหม่ และ (3) การพัฒนาที่ควบคู่กับการพึ่งพิง นอกจากนี้ แนวพึ่งพิง

แบบใหม่ยังแบ่งได้อีก 3 รูปแบบคือ (1) การพึ่งพาในยุคอาณานิคม (2) การพึ่งพาด้านการเงินและอุตสาหกรรม และ (3) การพึ่งพาด้านอุตสาหกรรมและเทคโนโลยี

แนวต่อบกิจกรรมการเรียนรู้ที่ 3

รัฐสมาชิกของนักทฤษฎีระบบโลก หรือระบบทุนนิยมโลกมี 3 ประเภท ได้แก่ (1) ประเทศศูนย์กลาง (core) เป็นประเทศศูนย์กลางเศรษฐกิจโลกที่สำคัญ เช่น ยุโรปตะวันตก สหรัฐ ญี่ปุ่น (2) ประเทศรอบนอก (periphery) ได้แก่ ประเทศที่ส่งวัตถุดิบเป็นสินค้าออก เช่น ประเทศในละตินอเมริกา อเมริกากลาง แอฟริกา และเอเชีย และ (3) ประเทศกึ่งรอบนอก (semi-periphery) ได้แก่ประเทศบราซิล อาเจนตินาร์ หรือประเทศอุตสาหกรรมใหม่ หรือประเทศ NICs

แนวต่อบกิจกรรมการเรียนรู้ที่ 4

Keohane และ Nye ได้แบ่งลักษณะการพึ่งพาอาศัยที่ซับซ้อนของโลกยุคศตวรรษที่ 20 ไว้ 3 แบบคือ (1) เป็นโลกที่มีการติดต่อกันหลายช่องทาง (2) ความสำคัญทางการทหารและความมั่นคงถูกลดระดับความสำคัญลงไปและเป็นโลกมีประเด็นปัญหาหลากหลายจนไม่อาจจัดลำดับความสำคัญก่อนหลังของประเด็นดังกล่าวได้ และ (3) รัฐบาลต่าง ๆ จะไม่ใช่กำลังทหารเป็นเครื่องมือในการติดต่อกับรัฐ ภายในภูมิภาคเดียวกัน หรือลดระดับการให้ความสำคัญด้านการทหารลง

แนวตอบประเมินผลท้ายบท

1. การเข้าใจสภาพเศรษฐกิจ การเมือง สังคมแอฟริกันในปัจจุบันจำเป็นต้องศึกษารูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างแอฟริกากับมหาอำนาจยุโรปในอดีต เพราะรูปแบบความสัมพันธ์ดังกล่าวส่งผลให้แอฟริกาอยู่ในสภาพเสียเปรียบ และยังอยู่ในสภาพด้อยพัฒนา อีกทั้งยังต้องมีปัญหาเผชิญหน้าอีกหลายประการที่จะต้องแก้ไขติดตาม เช่น ปัญหาหนี้สิน ปัญหาการขาดแคลนเงินตราต่างชาติ เป็นต้น

2. การนำทฤษฎีด้านเศรษฐศาสตร์การเมือง และด้านรัฐศาสตร์มาอธิบายสภาพสังคมด้อยพัฒนาและสังคมแอฟริกัน รวมทั้งลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของแอฟริกากับนานาชาติ ตั้งแต่อดีตจนปัจจุบัน จะช่วยให้มีกรอบหรือแนวทางในการมองหรืออธิบายปัญหา นอกจากนี้ ยังทำให้เกิดการแนวคิดในการวิเคราะห์สถานการณ์ต่าง ๆ และได้เรียนรู้จุดอ่อนจุดแข็งของแต่ละทฤษฎี รวมทั้งได้ทราบถึงพัฒนาการของทฤษฎีต่าง ๆ ในการอธิบายปรากฏการณ์หรือพฤติกรรมของรัฐ

3. แม้ว่าทฤษฎีจะเป็นกรอบและแนวทางช่วยให้เกิดความเข้าใจพฤติกรรมของรัฐต่าง ๆ ได้อย่างเป็นระบบ แต่ทฤษฎีก็มีข้อจำกัดด้วยเพราะทฤษฎีหนึ่งทฤษฎีใดไม่สามารถอธิบายปรากฏการณ์ และพฤติกรรมความสัมพันธ์ระหว่างรัฐต่อรัฐ ได้สมบูรณ์ครบถ้วนหมด ในส่วนที่เกี่ยวกับแอฟริกันนั้นก็ต้องพิจารณาว่า จะใช้ทฤษฎีใดอธิบายแอฟริกาในห้วงเวลาใด ในแง่มุมใด นอกจากนี้พฤติกรรมของรัฐยังเป็นสิ่งไม่คงที่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลาเช่นเดียวกับสภาพแวดล้อมของการเมืองระหว่างประเทศที่ไม่เคยหยุดอยู่นิ่ง ดังนั้น ทฤษฎีที่ได้ศึกษามาดังกล่าวแล้วจึงถูกนำมาประยุกต์ใช้หรืออธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้ตามขีดจำกัดของทฤษฎีเท่านั้น

กิจกรรมการเรียนรู้บทที่ 1

1. จงวิเคราะห์สาเหตุสำคัญของสภาพด้อยพัฒนาของแอฟริกา
2. จงใช้กรอบแนวคิดการพึ่งพาอาศัยกันและกันอธิบายความสัมพันธ์เอเชีย-แอฟริกาในปัจจุบัน
3. จงวิเคราะห์ถึงประโยชน์และข้อจำกัดของทฤษฎี